

Άννα Διαμαντοπούλου
Από το Ντεσεβό στο Drone
Πρόοδος και ειρήνη
για τον 21ο αιώνα

Συνομιλώντας με τον Μάκη Προβατά
Πρόλογος: Ζοζέπ Μπορρέλ

ANNA ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

*Από το Ντεσεβό
στο Drone*

ΠΡΟΟΔΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ ΓΙΑ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

σε συνεργασία με τον
ΜΑΚΗ ΠΡΟΒΑΤΑ

Θέση υπογραφής δικαιούχου/ων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Ντοκουμέντα-βιογραφίες * Άννα Διαμαντοπούλου (σε συνεργασία με τον Μάκη Προβατά), *Από το Ντεσεβό στο Drone* * Επιμέλεια-διορθώσεις: Χρίστος Κυθρεώτης * Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης * Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη), Άννα Διαμαντοπούλου και Μάκης Προβατάς, 2020 * Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούλιος 2020 * ΚΕΤ Γ912 * ΚΕΠ 483/20 * ISBN 978-960-16-8712-4

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069 * ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078 * ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 570 09 * ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55 * Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Περιεχόμενα

Πρόλογος της Άνας Διαμαντοπούλου	11
Πρόλογος του Μάκη Προβατά	15
Πρόλογος του Ζοζέπ Μπορρέλ	19

I

ΠΡΟΟΔΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ

Ένα brainstorming για τον 21ο αιώνα	25
Ισχυρή Ευρώπη ή χάος	33
Το πουλί και το στρείδι: ανοιχτή και κλειστή χώρα	35
ΕΕ: Αυτοί που θέλουν και μπορούν δίπλα σε αυτούς που θέλουν αλλά δεν μπορούν	36

II

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΠΛΟΥΤΟΥ – ΑΠΟ ΤΗ ΔΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Το αέναο ταξίδι του πλούτου πάνω στον μικρό μπλε πλανήτη	43
Συμφωνίες, όχι πόλεμος	47
Κουλτούρα και ατομική ευθύνη	54
Γεωγραφία και άνθρωποι	56

III

ΤΕΤΑΡΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η γενιά που έζησε δύο παγκόσμιες επαναστάσεις	65
21ος αιώνας: Κεφάλαιο - εργασία, μια νέα σχέση	74
Το ρομπότ είναι ένας νέος «θεός» και ο Κάρελ Τσάπεκ ο προφήτης του;	79
Λαϊκισμός 4.0	86
Αριστοτέλης και coding	89

IV

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ-ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ

Η Αφρική γεννάει, η Ευρώπη γερνάει	95
Χώρες Πύλες / Χώρες Υποδοχής / Χώρες Καθρέφτες	100
Πολιτεία - θρησκεία: ένα ζευγάρι με πολλά πρόσωπα	111
Το παράδοξο του «ξένου»: στηρίζει την οικονομία και φοβίζει την κοινωνία	123
Φοβίζοντας τον φόβο	132

V

ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΕΙΛΩΝ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Το ένστικτο αυτοσυντήρησης της κοινωνίας	137
Δεν υπάρχει «αόρατο χέρι» να ρυθμίσει το διαδίκτυο: το «διεθνές κράτος» και πάλι αναγκαίο	144
Από τον Ομπάμα στον Τραμπ ένας αιώνας δρόμος	146
Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι	157
Η Ελλάδα, από «αγαπητή», να γίνει αξιосέβαστη	162

VI

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ:
ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

Και αριστερά και δεξιά: από το «ή» στο «και»	173
Το ηθικό μειονέκτημα	192
Πολιτική = λογική + συναίσθημα + ευθύνη	198

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σοσιαλδημοκρατία και φιλελευθερισμός: το ζευγάρι
ευημερίας του 20ού αιώνα 215

VII

ΕΛΛΑΔΑ: ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Βαλς ή και τσιφτετέλι 227
Η ιστορία ως στοιχείο του DNA της δημοκρατίας 234
Το γιατί της αυτοκριτικής και το πώς
της αυτοπεποίθησης 242
Ανοίγοντας όλες τις πόρτες πριν από την κρίση 248
Κοιτώντας την κρίση και με το αριστερό και με το
δεξί μάτι 267
Το κέντρο στο κέντρο των εξελίξεων 271
Χρειάζονται πάντα οι μεγάλες ιδέες 276
Η Ελλάδα που παράγει 294
Από το Ντεσεβό στο Drone 303
Ευχαριστίες 313
Βιβλιογραφία 315

Πρόλογος της Άννας Διαμαντοπούλου

Το πρώτο αυτοκίνητο που είχα ποτέ ήταν ένα γαλάζιο Ντεσεβό. Όπως κάθε πρώτο πράγμα στη ζωή μας, το αγάπησα πολύ. Μ' αυτό ξεκίνησα τα ταξίδια της ζωής μου και της πολιτικής. Κοντινά, μακρινά, όλα σπουδαία, γιατί κάθε ταξίδι, κάθε σταθμός και κάθε στάση είναι μια περιπέτεια κι ένα βιβλίο.

Απ' αυτά τα βιβλία, έχτισα και χτίζω μια βιβλιοθήκη γεμάτη ιδέες, εμπειρίες, χαρές και πληγές, ανθρώπινες συμπεριφορές, ανατροπές, εμμονές – αλλά και αλλαγές βαθιές, γύρω μου και μέσα μου. Ήπειροι, χώρες, πόλεις, χωριά, εποχές, ιδέες και άνθρωποι – τόσοι άνθρωποι, ο καθένας ένας κόσμος μόνος του, πρόσθεταν και προσθέτουν κομμάτια σ' αυτό το παζλ που είναι η δική μου ανάγνωση για τον κόσμο.

Όλα αυτά μαζί, όλες αυτές οι αποθησαυρισμένες εμπειρίες τι είναι τελικά; Θα ήθελα να τις μετατρέψω σε ένα τηλεσκόπιο, για να διακρίνω μέσα απ' αυτό όσα έρχονται, να παρατηρήσω και να κατανοήσω τις τροχιές

των πλανητών στον νέο γαλαξία της πολιτικής του 21ου αιώνα. Ενός αιώνα που πιστεύω πως μας οδηγεί σε μια νέα φάση της ανθρώπινης ιστορίας.

Όμως δεν είμαι πολιτικός επιστήμονας, ούτε οικονομολόγος, για να επιχειρήσω μια επιστημονικά τεκμηριωμένη πρόβλεψη. Δεν προσποιούμαι ουδετερότητα ή αντικειμενικότητα. Μεγάλωσα ιδεολογικά και πολιτικά με συγκεκριμένες ιδέες αλλά μου δόθηκαν οι ευκαιρίες να ωριμάσω, δηλαδή να είμαι σε θέση να κρίνω, να επιλέγω, να απορρίπτω, να αλλάζω, αλλά και να επιμένω. Θεωρώ δώρο ζωής ότι είχα και έχω κοντά μου ανθρώπους, Φίλους, που με στήριξαν και με επηρέασαν, από κάθε γωνιά της Ελλάδας, αλλά και του κόσμου.

Αυτό που θα ήθελα είναι να μοιραστώ σκέψεις και εμπειρίες με όσους συμμερίζονται την πεποίθηση ή την αίσθηση πως τα πάντα αλλάζουν γύρω μας με ρυθμούς απίστευτους – με όσους θέλουν να αναστοχαστούν ό,τι βίωσε η χώρα και όλοι εμείς, οι άνθρωποι της, με όσους πιστεύουν ότι πρέπει να αλλάξουμε, ο καθένας χωριστά και όλοι μαζί, γρήγορα, άμεσα, τώρα.

Αποφάσισα λοιπόν να ξαναπάρω νοερά το Ντεσεβό και να ξανακάνω το ταξίδι από την αρχή: Θεσσαλονίκη, Κοζάνη, Καστοριά, Κοζάνη, Αθήνα, Βρυξέλλες, Αθήνα, όλοι οι μεγάλοι σταθμοί και οι στάσεις, παντού, σε κάθε γωνιά της Γης. Να φορτώσω τις βαλίτσες μου από όλα τα ταξίδια, από τα παλιότερα αλλά και τα πιο πρόσφατα: στην Κορέα, τη Σιγκαπούρη, το Πεκίνο... Ταξίδια με λίγες προσωπικές στιγμές (κάπως μετανιώνω γι' αυτό) αλλά γεμάτα με πολλές και επίμονες διαδρομές, σε πολιτικά, οικονομικά και εκπαιδευτικά συστήματα,

στην ιστορία και στους ανθρώπους που τη φτιάχνουν και την υφίστανται. Στόχος μου δεν ήταν να καταθέσω αναμνήσεις, αλλά μέσα από αυτές τις σκέψεις και εμπειρίες, από την καθεμία χωριστά και όλες μαζί, να εξηγήσω και να εκτιμήσω αυτό που έρχεται για τη χώρα, για τα παιδιά μας.

Όμως το ταξίδι με το Ντεσεβό ήθελε παρέα και συνομιλήτη. Η μοναχική μου προσπάθεια κατέληγε σε ένα βαρετό πολιτικό δοκίμιο, στερημένο από τη ζωντάνια του διαλόγου, από το παρεμβατικό βλέμμα ενός τρίτου, που ξέρει να ανακατεύει το παρελθόν με το μέλλον, ζητά στοιχεία και τεκμηρίωση και εντέλει σε αποδεσμεύει από τις δυσκολίες και τους περιορισμούς ενός μονολόγου.

Συνοδηγός μου λοιπόν ο Μάκης Προβατάς. Ο Μάκης σπούδασε οδοντίατρος και στην πορεία εξελίχθηκε σε έναν διανοητή με την ευχέρεια να εκμαιεύει ιδέες, συναισθήματα και σκέψεις από τους συνομιλητές του.

Χρειάστηκαν λίγα λεπτά για να συμφωνήσουμε και πολλοί μήνες δουλειάς για να μεταφέρουμε την εικόνα του τηλεσκοπίου σ' ένα βιβλίο 320 σελίδων. Την εικόνα των αλλαγών που γεννά ο 21ος αιώνας, αλλά και των δυνάμεων που αναδύονται μέσα από τις πολυποίκιλες διαδρομές της ιστορίας και των κρατών, και κυρίως της Ελλάδας. Γεγονότα, στοιχεία, μελέτες, και βέβαια απόψεις, ιδέες και προτάσεις για την Ευρώπη, και ιδιαίτερα την Ελλάδα, του 21ου αιώνα εναλλάσσονται. Οι αναλύσεις για το παρελθόν ορίζουν το μέτρο που πρέπει να υπερβούν οι προτάσεις για το μέλλον. Διάχυτη είναι η αγωνία για το «γρήγορα», το «τώρα» και κυρίως το

«μπροστά» – να τρέξουμε μόνο μπροστά. Πρόσω, πότε ολοταχώς, πότε ηρέμα, αλλά πάντα ΠΡΟΣΩ.

ΥΓ: Ενώ το βιβλίο βρισκόταν στη φάση της σελιδοποίησης, ανακοινώθηκε το lockdown λόγω της πανδημίας. Τα τυπογραφεία έκλεισαν, εμείς κλειστήκαμε στα σπίτια μας, οι εξελίξεις απρόβλεπτες άλλαζαν μέρα με τη μέρα τη ζωή, την οικονομία, τη δουλειά, την επικοινωνία. Η αλήθεια είναι ότι αυτό το μείζον γεγονός πολύ λίγο επηρέασε τις αναλύσεις αλλά και τις προβλέψεις του βιβλίου. Πεποίθησή μου είναι πως ο κορονοϊός ξεγύμνωσε τα προβλήματα και επιτάχυνε την ανάγκη για λύσεις. Ο ιός θα ξεπεραστεί αλλά τα νέα δεδομένα του 21ου αιώνα είναι ήδη εδώ και απαιτούν από εμάς βαθύτατες αλλαγές.

Πρόλογος του Μάκη Προβατά

Όταν η κυρία Άννα Διαμαντοπούλου μου πρότεινε να συνεργαστούμε για τη συγγραφή αυτού του βιβλίου, η πρώτη αυτονόητη σκέψη μου ήταν ότι η πρόταση είναι πολύ τιμητική για μένα. Όμως, στην πορεία της συνεργασίας μας, είδα συμπεριφορές της και άκουσα σκέψεις της που με αιφνιδίασαν και με εντυπωσίασαν τόσο, που πλέον δεν επρόκειτο απλώς για μια τιμητική συνεργασία. Διαπίστωσα πως, παρότι είναι ένας άνθρωπος με ισχυρή προσωπικότητα και διαρκή πολιτική σκέψη, ταυτόχρονα έχει ορθάνοιχτα τα αυτιά της και ακούει με προσοχή ό,τι της λέει ο συνομιλητής της. Έχει επίσης τη βαθιά ευγένεια και την ευφυΐα να μην υποτιμά ούτε να υπερτιμά κανέναν, από τον απλό πολίτη έως τον πιο σημαντικό πολιτικό. Αν και είναι μια πραγματική πολίτης του κόσμου, κάνει διαρκώς αναφορές στην καταγωγή της και την Κοζάνη, για την οποία καμαρώνει.

Μέσα από την επαφή μου με την Άννα Διαμαντοπούλου μπόρεσα να επιβεβαιώσω με τον πιο οριστικό τρόπο

ότι οι πεποιθήσεις είναι πιο επικίνδυνοι εχθροί της αλήθειας από όσο τα ψέματα. Μια γυναίκα που ασχολείται με την πολιτική εδώ και τέσσερις δεκαετίες... Όμως, δεν είναι ισχυρογνώμων όσον αφορά «τον δρόμο», είναι μόνο απόλυτα αφοσιωμένη όσον αφορά τον σκοπό. Ο σκοπός της, ως υπεύθυνου πολιτικού και κοινωνικού όντος, είναι να εξηγήει τα πράγματα που έχουν συντελεστεί και, μέσω μιας διαδικασίας λογικής και γνώσης, να μπορεί να υπολογίζει τι πρόκειται να συμβεί. Και αυτό είδα ότι το θέλει γιατί έχει ένα κάπως ιδιότυπο πάθος: επιθυμεί να είναι διαρκώς σε θέση να προτείνει λύσεις για τα νέα προβλήματα της κοινωνίας.

Στο βιβλίο υπάρχουν σκέψεις και απόψεις της, οι οποίες, καθώς όλες καταγράφηκαν από τον Φεβρουάριο του 2019 μέχρι τον Ιανουάριο του 2020, την κάνουν σε πολλά σημεία να μοιάζει πραγματικά προφητική. Τα μόνα κομμάτια που προστέθηκαν ήταν αυτά για την πανδημία, αφού η καραντίνα μετέθεσε την ημερομηνία έκδοσης του βιβλίου.

Όλες τις εποχές, οι άνθρωποι και οι κοινωνίες ήταν βέβαιοι ότι γνώριζαν τα αίτια για αυτά που τους συνέβαιναν. Όλες τις κατοπινές εποχές, αντιλαμβάνονταν ότι η πιο συχνή παρανόηση στην ανθρώπινη ιστορία είναι ότι οι άνθρωποι σε ενεστώτα χρόνο σχεδόν πάντοτε μπερδεύουν το αίτιο με το αποτέλεσμα. Η Άννα Διαμαντοπούλου έχει το ταλέντο, και πλέον την εμπειρία, να αναγνωρίζει γρήγορα και με σαφήνεια τα αίτια και τα αποτελέσματα όσων συμβαίνουν στην Ελλάδα αλλά και γενικά στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο μας. Ακόμα δε

και όταν κάνει κάποιο λάθος, είναι πολύ εντυπωσιακό ότι το αναγνωρίζει γρήγορα και το διορθώνει με ακόμα μεγαλύτερη ταχύτητα. Στη διάρκεια της συνεργασίας μας, μέσα στο 2019, δεν υπήρξε πολιτικό-κοινωνικό γεγονός το οποίο, με έναν τρόπο, να μην το είχε διαβλέψει με ακρίβεια.

Άλλωστε, για την ίδια το θέμα δεν είναι απλά ό,τι ξέρουμε σήμερα, το βασικό θέμα είναι ό,τι θα μπορούσαμε να ξέρουμε σήμερα. Με αυτό ασχολείται και στο βιβλίο. Την εποχή των θορύβων, κάτι τέτοιο γίνεται πραγματικά πολύ δύσκολο. Όμως η ίδια, επειδή εσωτερικά είναι πολύ ήσυχη, και σεμνή, μπορεί να αφουγκραστεί τις καταστάσεις χωρίς να αποσπάται ή να αποπροσανατολίζεται από «εξωτερικούς θορύβους». Η μεγάλη και διαρκής έγνοια της είναι η Ελλάδα, ακόμα περισσότερο τώρα, στον 21ο αιώνα, και φυσικά πάντα η παιδεία.

Αυτό το βιβλίο είναι μια πρόταση για τις πολιτικές και τις προτεραιότητες του 21ου αιώνα. Έχει επτά κεφάλαια, τα οποία προέκυψαν εντελώς λογικά και αβίαστα κατά τις συζητήσεις μας, στη διάρκεια των οποίων η Άννα Διαμαντοπούλου, Άννα πλέον για μένα, είχε μια εντελώς φυσική ροή στη σκέψη της. Άλλωστε, με αυτό το βιβλίο στην πραγματικότητα απευθύνεται στον αναγνώστη, σε μια εποχή όπου ποτέ μέχρι τώρα στην ιστορία δεν ήταν τόσο σημαντικό ο άνθρωπος να εκπαιδευτεί και ο ίδιος τον εαυτό του...

Πρόλογος του Ζοζέπ Μπορρέλ

Αντιπροέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Υπατου
Εκπροσώπου της Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής
Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας

Με την Άννα Διαμαντοπούλου κάναμε τα τελευταία χρόνια πολλές και ουσιαστικές συζητήσεις για τα μεγάλα θέματα του καιρού μας, από την κλιματική αλλαγή έως τον ψηφιακό μετασχηματισμό και την κρίση των ευρωπαϊκών πολιτικών συστημάτων.

Θα ήθελα λοιπόν καταρχήν να την επαινέσω και να τη συγχαρώ για τη συγγραφή αυτού του γενναίου βιβλίου, που προσφέρει καίριες αναλύσεις πάνω στις μεγάλες τάσεις που διαμορφώνουν τον κόσμο μας, πάνω στο πώς φτάσαμε ως εδώ, πάνω στις συνέπειες των παλαιότερων πολιτικών μας επιλογών.

Το πιο σημαντικό, όμως, είναι ότι η Άννα δεν περιορίζεται στην ανάλυση του παρελθόντος. Αντιθέτως, προσφέρει συγκροτημένες και απτές ιδέες για την ανανέωση της πολιτικής, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι ένα βιβλίο όσο πρέπει εικονοκλαστικό, ένα βιβλίο που

αρνείται πεισματικά την προσκόλληση σε ξεπερασμένα διανοητικά σχήματα.

Αλλά πάνω απ' όλα, κρατάτε στα χέρια σας ένα βιβλίο-έκκληση για δράση, προς όλους όσοι ενδιαφέρονται για το μέλλον της Ευρώπης και της δημοκρατίας. Γι' αυτό και αξίζει να διαβαστεί ευρέως.

Η ανθρωπότητα έρχεται αντιμέτωπη με προκλήσεις πρωτοφανείς: κλιματική κρίση, τεχνολογικός μετασχηματισμός, παλιές και νέες απειλές ασφαλείας. Ο κόσμος μας αλλάζει περισσότερο από ποτέ, αλλά τα πολιτικά μας συστήματα δυσκολεύονται να δώσουν πειστικές απαντήσεις και να διατηρήσουν τη δημοκρατική νομιμοποίηση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως πολιτικό πρότζεκτ, είναι περισσότερο απαραίτητη από ποτέ, αλλά παρ' όλ' αυτά αμφισβητείται τόσο εντός όσο και εκτός των συνόρων της. Οφείλει λοιπόν να ανανεωθεί και να προσαρμοστεί στη νέα εποχή.

Το ίδιο πρέπει να κάνουν και τα παραδοσιακά κόμματα, αν βέβαια θέλουν να συνεχίσουν να είναι χρήσιμα στην κοινωνία και να διατηρήσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών. Ας μην ξεχνάμε ότι τα κόμματά μας είναι δημιουργήματα του 19ου αιώνα, με προγράμματα του 20ού, ενώ την ίδια στιγμή καλούνται να δώσουν λύσεις σε προβλήματα του 21ου.

Τα παραδοσιακά κόμματα αντιμετωπίζουν σήμερα δύο βασικές προκλήσεις: μεγαλύτερο ανταγωνισμό και μικρότερη δεξαμενή παραδοσιακών ψηφοφόρων. Παρατηρούμε έναν αυξανόμενο αριθμό προοδευτικών κομμάτων που ανταγωνίζονται για την κάλυψη του πολιτικού χώρου στον οποίο παραδοσιακά κυριαρχούσε η

σοσιαλδημοκρατία. Την ίδια στιγμή, όσο περισσότερο τα οικονομικά μας μοντέλα μετατοπίζονται προς την Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση, τόσο πιο πολύ οι παραδοσιακοί τους ψηφοφόροι (χειρώνακτες εργάτες) λιγοστεύουν. Οι ψηφοφόροι δεσμεύονται πια περισσότερο σε μεγάλους στόχους, όπως η προστασία του περιβάλλοντος και η προάσπιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, παρά σε κόμματα. Πολλοί ανειδίκευτοι και χαμηλής εξειδίκευσης εργάτες αλλάζουν πλευρά, εγκαταλείποντας τα κόμματα των οποίων ο λόγος ύπαρξης ήταν η υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους. Νιώθουν και οι ίδιοι εγκαταλελειμμένοι από την παραδοσιακή κεντροαριστερά, την οποία θεωρούν ανίκανη να τους προστατεύσει από τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, από την οικονομική μετανάστευση και την ελάττωση της αγοραστικής τους δύναμης.

Στην εποχή της Τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης, είναι προϋπόθεση η προώθηση μεγάλων αλλαγών στα εκπαιδευτικά συστήματα και στην αγορά εργασίας, τους μοναδικούς θεσμούς που μπορούν να εγγυηθούν μακροπρόθεσμη εισοδηματική και κοινωνική ισότητα. Οι αλλαγές αυτές είναι αναγκαίες ανεξαρτήτως της πανδημίας.

Στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, πριν από τις μεγάλες κρίσεις εμφανίζονται πάντοτε προειδοποιητικά σημάδια ή γεγονότα. Και οι μεγάλες κρίσεις επιταχύνουν συνήθως τις υπάρχουσες τάσεις. Γι' αυτό, ο πιο συνετός τρόπος να εξετάσουμε τις συνέπειες της πανδημίας του Covid-19 είναι να εντοπίσουμε τον τρόπο με τον οποίο η παρούσα κρίση μπορεί να διευρύνει τις

ήδη υφιστάμενες δυναμικές. Ποιες είναι αυτές οι δυναμικές; Οι εξής τρεις:

Το μέλλον της παγκοσμιοποίησης και του ρόλου του δημοσίου τομέα.

Η εξέλιξη της παγκόσμιας διακυβέρνησης.

Η ανθεκτικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των δημοκρατικών ευρωπαϊκών πολιτικών συστημάτων κατά τη διαχείριση σοβαρών και απρόβλεπτων κινδύνων.

Οι τρεις αυτές δυναμικές θα διαμορφώσουν τον κόσμο μετά την κρίση του κορονοϊού, έναν κόσμο που, κατά κάποιον τρόπο, είναι ήδη εδώ.

Γι' αυτό και, όπως αναφέρεται συχνά στο βιβλίο, είναι σημαντικός ο ρόλος μιας υπερεθνικής οντότητας που θα μπορεί να τιθασεύσει τις αγορές και να επαναφέρει το πρωτείο της πολιτικής επί της οικονομίας. Η λύση είναι, λοιπόν, η Ευρωπαϊκή Ένωση.

I.

Πρόοδος και ειρήνη

ENA BRAINSTORMING ΓΙΑ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Μάκης Προβατάς: *Η προηγούμενη χιλιετία ξεκίνησε στον βαθύ Μεσαίωνα και τελείωσε με την ψηφιακή επανάσταση να έχει επιβληθεί. Η τρίτη χιλιετία ξεκίνησε με την Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση και την τεχνητή νοημοσύνη να κυριαρχούν. Σε επίπεδο αιώνων, τον 21ο αιώνα, που μπήκε τόσο θυελλώδης στη ζωή μας, πώς τον κρίνετε σε σχέση με τον 20ό;*

Άννα Διαμαντοπούλου: Είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς με ακρίβεια πότε ξεκινά και πότε τελειώνει μια περίοδος ή μια εποχή – εξάλλου, από τον Αριστοτέλη μέχρι και σήμερα, ο ορισμός του χρόνου αποτελεί ένα φιλοσοφικά περίπλοκο ζήτημα. Όμως οι εξελίξεις κατά τα τελευταία χρόνια του 20ού και την πρώτη εικοσαετία του 21ου αιώνα σηματοδοτούν αναμφίβολα μια νέα περίοδο στην ανθρώπινη ιστορία. Ταυτόχρονα, η τρίτη δεκαετία ξημέρωσε με την απειλή της πανδημίας να γίνεται πραγματικότητα μέσα σε ελάχιστες εβδομάδες, ανατρέποντας κάθε σχεδιασμό, από τον πιο προσωπικό

μέχρι και ολόκληρων κρατών, με ένα πρωτοφανές παγκόσμιο lockdown. Ο Covid-19 συγκλόνησε τον κόσμο, αποκάλυψε με τρομακτική ταχύτητα υφιστάμενα προβλήματα και αδυναμίες, όπως και αλλαγές που ήταν σε επώαση. Επιτάχυνε αποφάσεις και δράσεις που έτσι κι αλλιώς θα σφράγιζαν την εποχή μας. Δεν πιστεύω όμως ότι οι αλλαγές που βιώνουμε, και θα συνεχίσουμε να βιώνουμε για τα επόμενα χρόνια, οφείλονται μόνο στην πανδημία. Η πανδημία είναι Αποκάλυψη και Επιταχυντής. Γι' αυτό κι έχει σημασία η νηφάλια και γρήγορη κατανόηση της ουσιαστικής αλλαγής του καμβά του 21ου αιώνα, επί του οποίου ήρθε να προστεθεί ως τεράστιας σημασίας στοιχείο η πανδημία.

Ήδη και πριν από την πανδημία λοιπόν, ήταν σε εξέλιξη πραγματικές τομές, που αφορούν την πολιτική, οικονομική, τεχνολογική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή και ανάπτυξη. Είναι σαφές πως στη διάρκεια του 21ου αιώνα, σε συγκεκριμένα πεδία, σημειώνονται και θα σημειωθούν θεμελιώδεις αλλαγές σε σχέση με τον κόσμο που ξέραμε μέχρι σχετικά πρόσφατα. Τα πλέον σημαντικά πεδία αλλαγών, στα οποία θα πρέπει να επικεντρώσουμε την προσοχή μας, είναι:

Ο πλούτος και η τεχνολογία που έχουν συσσωρευτεί στη Δύση κινούνται τώρα με μεγάλη ταχύτητα προς την Ανατολή. Ο δυτικός κόσμος δεν μπορεί να υπηρετήσει το μοντέλο που είχε δομήσει, κυρίως σε σχέση με την αγορά εργασίας και το κοινωνικό κράτος, και κατά συνέπεια δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις υψηλές προσδοκίες των πολιτών.

Η κλιματική αλλαγή επιφέρει ήδη δραματικές επιπτώσεις σε όλα τα σημεία του πλανήτη. Μαζί με τη γεωπολιτική αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων, αλλά και τις δημογραφικές ανισορροπίες, δημιουργεί πρωτοφανείς μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές, ήδη αισθητές στη Δύση.

Η 4η BE (Βιομηχανική Επανάσταση) εξαπλώνεται με μεγάλη ταχύτητα, ανατρέποντας δεδομένα στις ζωές μας και δημιουργώντας παράλληλα νέες προκλήσεις και ευκαιρίες.

Τα ζητήματα ασφάλειας, από την τρομοκρατία και το κοινό έγκλημα μέχρι την απειλή της ταυτότητας και των συνόρων, αποσταθεροποιούν κοινωνίες και κλονίζουν τα μέλη τους.

Η πανδημία επιβεβαίωσε εμφατικά τον νέο ρόλο της Ανατολής και την εξάρτηση της Δύσης, ακόμα και σε υγειονομικό εξοπλισμό. Κυρίως όμως οδήγησε σε μια «πρόβα τζενεράλε» της ψηφιακής ζωής.

Καθένα από τα παραπάνω πεδία συγκροτείται από δεκάδες παραμέτρους, που μπορούν να ιδωθούν είτε αισιόδοξα είτε απαισιόδοξα, ανάλογα με τη διορατικότητα και την προετοιμασία κάθε χώρας. Οι αλλαγές αυτές, εξάλλου, έχουν ως αποτέλεσμα νέου τύπου ανισότητες, που στην Ευρώπη φέρουν ειδικά χαρακτηριστικά και πυροδοτούν εκρήξεις και εξεγέρσεις.

Η λέξη «ανισότητες» είναι από τις πλέον χρησιμοποιημένες τα τελευταία χρόνια, και ο καθένας τη χρησιμοποιεί ανάλογα με

τον μικρόκοσμο στον οποίο ζει και σκέφτεται. Επίσης, συχνά ακούμε για τις «τεράστιες ανισότητες στον πλανήτη». Όμως, ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες μιλάνε με στοιχεία για τη μεγάλη βελτίωση της ζωής στις υπανάπτυκτες περιοχές του πλανήτη ήδη από το τέλος του προηγούμενου αιώνα.

Ανισότητες εντοπίζονται σε κάθε κλίμακα: μεταξύ των ηπείρων, μεταξύ των χωρών, στο εσωτερικό των κοινωνιών, ανάμεσα στις γειτονιές της ίδιας πόλης, ανάμεσα στα σχολεία, στα πανεπιστήμια, στα φυτώρια δηλαδή του αύριο. Είναι αλήθεια βέβαια ότι, ως προς τις παγκόσμιες ανισότητες, η Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση, με την περίοδο σχετικής ισορροπίας που εν πολλοίς έφερε στον πλανήτη, έβγαλε από τη φτώχεια εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους και δημιούργησε μια μεσαία τάξη που αγγίζει το ένα δισεκατομμύριο πληθυσμού σε Κίνα, Ινδία και Αφρική. Όμως, ενώ η Ανατολή άλλαζε και εξελισσόταν, η Δύση έχανε έδαφος. Η αλλαγή του μοντέλου ευημερίας και υπεροχής της έγινε αισθητή ως σεισμός στην Ευρώπη, και κυρίως οι νέες γενιές βίωσαν την απειλή της οικονομικής ανασφάλειας.

Είναι λοιπόν σημαντικό να καταλάβουμε όλοι, και κυρίως βέβαια όσοι έχουν την ευθύνη να σχεδιάσουν το μέλλον του κόσμου, ότι τα διάφορα είδη ανισοτήτων συνδέονται. Οπότε η εμφάνιση και αντιμετώπιση των καινούριων ανισοτήτων στο εσωτερικό των κοινωνιών δεν αποτελεί εθνικό θέμα. Καμία χώρα στον κόσμο δεν μπορεί να τα καταφέρει μόνη της.

Αντίθετα, η αντιμετώπισή τους απαιτεί να ληφθούν υπόψη οι αλλαγές σε πλανητικό επίπεδο, ήδη ισχυρές

και διαρκείς. Αυτό σημαίνει πως κάθε χώρα έχει βέβαια τη δική της εθνική πολιτική, αλλά πρέπει ταυτόχρονα να την εντάσσει και σε μεγαλύτερα σύνολα.

Σε ολόκληρο τον πλανήτη, η οικονομική, και όχι μόνο, συνεργασία μεταξύ των χωρών, και η ένταξή τους σε ομάδες, είναι ήδη μια πραγματικότητα. Συμμαχίες χωρών δημιουργούνται παντού: στη Νότια Αμερική, στη Βόρεια και Κεντρική Αφρική, στην Ασία. Είναι φανερό ότι σε παγκόσμιο επίπεδο το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμα και στερημένο από την παλιά λάμψη του, παραμένει ελκυστικό.

ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

1. Η Κλασική (Πρώτη) Βιομηχανική Επανάσταση, του ατμού, έκανε την παραγωγή μηχανική.
2. Η Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση βασιζόταν στην ηλεκτρική ενέργεια και έκανε την παραγωγή μαζική.
3. Η Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση, δηλαδή το διαδίκτυο και οι υπολογιστές, έκανε την παραγωγή αυτοματοποιημένη.
4. Η Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση ενώνει όλες τις τεχνολογίες, κάνοντας δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στο φυσικό, το ψηφιακό και το βιολογικό.

Μικρή ιστορία

Το 2015 είχα προσκληθεί στο πανεπιστήμιο Lee Kuan Yew της Σιγκαπούρης από τον πρότανη Kishore Mahbubani, έναν Σιγκαπουριανό ινδικής καταγωγής, από τους πλέον γνωστούς αντιδυτικούς διανοούμενους. Το Lee Kuan Yew βρίσκεται στις πρώτες θέσεις στην παγκόσμια κατάταξη των πανεπιστημίων (πρώτο στην Ασία και δωδέκατο στον κόσμο σε θέματα πολιτικής και διεθνών σχέσεων) και έχει δημιουργηθεί ως αντίγραφο του Kennedy School του Χάρβαρντ. Η πρόσκληση αφορούσε μια σειρά από διαλέξεις που θα έδινα για τις εφαρμοσμένες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θέμα που ενδιαφέρει ιδιαίτερα εκεί, δεδομένου ότι στη Νοτιοανατολική Ασία λαμβάνει χώρα ένα ενδιαφέρον πείραμα: η ASEAN, δηλαδή η Ένωση δέκα χωρών (Μαλαισία, Σιγκαπούρη, Φιλιππίνες, Ινδονησία, Μπρουνέι, Ταϊλάνδη, Βιετνάμ, Λάος, Καμπότζη, Μυανμάρ). Οι συγκεκριμένες χώρες έχουν ήδη δημιουργήσει μια κοινή αγορά 600 εκατομμυρίων ανθρώπων, ενώ κάποιες από αυτές είναι εξαιρετικά προηγμένες και αποβλέπουν στη συλλογική ευημερία των λαών τους, θέτοντας μάλιστα για πρώτη φορά και ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κοινωνικής δικαιοσύνης.

Αυτό που ήθελαν από εμένα ήταν να μεταφέρω στους φοιτητές τους τα επιτεύγματα, αλλά και τα προβλήματα και τις αγκυλώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις τάξεις που δίδασκα συνυπήρχαν κατά μέσο όρο 28-30 εθνικότητες. Σε μια λοιπόν από τις συζητήσεις, εξηγούσα τη λειτουργία του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους, με τα διαφορετικά μοντέλα του και τα μεγάλα προβλήματα που

αντιμετωπίζει σήμερα. Την ώρα που έδειχνα το ppt σε μια αίθουσα με εξαιρετικό τεχνολογικό εξοπλισμό, ένας νεαρός Ινδός φοιτητής σηκώθηκε αρκετά οργισμένος και μου είπε το εξής: «Σ' αυτή τη μεριά του πλανήτη είμαστε τρία δισεκατομμύρια άνθρωποι που δουλεύουμε πολύ σκληρά, έχουμε ελάχιστο εισόδημα, ελάχιστα δικαιώματα και παλεύουμε με νύχια και με δόντια να κερδίσουμε κάθε χαμένη δεκαετία των δύο τελευταίων αιώνων μήνα με τον μήνα. Όχι μόνο δεν μας συγκινούν, αλλά μας οργίζουν οι πολυτελείς διαδηλώσεις και τα αιτήματα της Ευρώπης». Αμέσως όλοι όσοι ήταν στην αίθουσα άρχισαν να τον χειροκροτούν πολύ θερμά. Έχω συνεχώς στα μάτια μου την εικόνα αυτού του νεαρού με τα μεγάλα μαύρα μάτια, καθώς και όλα τα νέα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, με τα πολύχρωμα ρούχα, μαντίλια και τουρμπάνια, που τον χειροκρότησαν με θέρμη.

Αυτή η οργή σε κάποιες χώρες του πλανήτη είναι γενικά κατανοητή και δικαιολογημένη. Η Ευρώπη μπορεί να τη διαχειριστεί σωστά, αλλά και γρήγορα, και πώς;

Κάθε λαός και κάθε κοινωνία τελικά διαχειρίζονται τη δική τους οργή με βάση τη γνώση της ιστορίας τους, αλλά και την επίγνωση των δυνατοτήτων και της δυναμικής τους.

Θα έλεγα λοιπόν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί και δεν πρέπει να κάνει οτιδήποτε για την αντιμετώπιση της «ιστορικής» οργής των άλλων. Η συγκεκριμένη φάση που διανύουμε απαιτεί εσωτερική ανασυγκρότηση, ώστε να έχει νέο γεωπολιτικό ρόλο, συγκέντρωση στα δικά της προβλήματα και ταυτόχρονα σχέδιο εξωστρέφειας.

Συγκέντρωση σε ό,τι αφορά τις εσωτερικές προκλήσεις και τα ζητήματα. Ένα σχέδιο ανάκαμψης, τεραστίων διαστάσεων, από τις επιπτώσεις της πανδημίας, αλλά ταυτόχρονα και εξωστρέφειας στους τομείς της τεχνολογίας, του εμπορίου, των εργασιακών δικαιωμάτων και των δικτύων αλληλεγγύης.

Η ΕΕ θέλησε κατά καιρούς να λειτουργήσει σαν «ιεραπόστολος». Πειπεισμένη για την ορθότητα των δικών της αντιλήψεων, θέλησε και θέλει να μεταδώσει/επιβάλει τη δημοκρατία, τους θεσμούς της, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία έκφρασης, την απουσία διακρίσεων, σε κάθε χώρα με την οποία συνεργάζεται ή η οποία εμπίπτει στη σφαίρα των συμφερόντων της. Ωστόσο, οι παγκόσμιες ανακατατάξεις, οι αλλαγές στη γεωπολιτική ισορροπία, η ανάδειξη χωρών με διαφορετικές φιλοσοφίες (Κίνα), είχαν προφανή αντίκτυπο στο εσωτερικό της ΕΕ. Ο ιεραπόστολος πρέπει τώρα να βάλει σε τάξη το δικό του μοναστήρι και ταυτόχρονα να έχει το σθένος να υπερασπιστεί τις αρχές του.

Όμως, στην ιστορία συχνά βλέπουμε λαούς να έχουν ως βασικό στοιχείο της διαδρομής τους την εχθρότητα προς άλλους, η οποία σε έναν βαθμό μπορεί να είναι και αιτιολογημένη. Οι Έλληνες είμαστε σίγουρα ένα τέτοιο παράδειγμα.

Η οργή έναντι των άλλων, όταν βασίζεται σε ιστορικά δεδομένα, δικαιολογείται σε έναν βαθμό, όμως δεν είναι ιδιαίτερα γόνιμη. Η «μοίρα» των λαών μεταβάλλεται μόνο ως αποτέλεσμα μιας έγκαιρης αλλαγής πορείας, με σχέδιο και προσανατολισμό προς το μέλλον. Στον

δυτικό κόσμο η αλλαγή αυτής της πορείας προϋποθέτει την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή, και σίγουρα συμμετοχή. Δηλαδή πολιτικές και κοινωνικές συναινέσεις που αφορούν τόσο τα βασικά σχήματα ερμηνείας του παρελθόντος όσο και το μέλλον.

* * *

ΙΣΧΥΡΗ ΕΥΡΩΠΗ Ή ΧΑΟΣ

Ανάμεσα σε αρκετά μέλη της ΕΕ, ακόμα και μεταξύ ισχυρών χωρών, υπάρχουν εχθρότητες και αμφισβητήσεις. Παρ' όλα αυτά, τώρα που πλέον έχουμε δει τόσο τα πλεονεκτήματα όσο και τα μειονεκτήματα της ΕΕ, ποια λέτε ότι πρέπει να είναι η γενική στάση των κρατών-μελών απέναντι στην Ένωση;

Για κάθε χώρα-μέλος της ΕΕ ισχύει το δίλημμα: ισχυρή Ευρώπη ή χάος. Αυτή είναι η θέση μου. Και νομίζω πως αυτή η εκτίμηση επιβεβαιώνεται πέρα από κάθε αμφιβολία και μέσα από την πανδημία. Μπορεί να μην έχουν ληφθεί όλα τα μέτρα που θα ήθελαν οι πολίτες, και επιπλέον να είναι διαφορετικές οι πρόνοιες από χώρα σε χώρα, αλλά η ΕΕ είναι η μόνη ασπίδα και για τα 27 κράτη-μέλη. Σε αυτόν τον 21ο αιώνα που μας έτυχε να ζήσουμε, ακόμα και η ΕΕ αλλάζει. Είκοσι χρόνια νωρίτερα, μέσα μου ήταν ακόμη ζωντανή η ουτοπική πεποίθηση ότι η ΕΕ θα μπορούσε να εμφυσήσει στους πολίτες της, επιπλέον της εθνικής, μια ισχυρή ευρωπαϊκή ταυτότητα, συγκροτώντας παράλληλα μια κραταιά υπερεθνική οντότητα. Σήμερα είναι φανερό ότι το έθνος, η ιδέα δηλαδή

της συνένωσης ανθρώπων με κοινή γλώσσα, πολιτισμό και καταγωγή, ζει και βασιλεύει. Παλαιά αλλά και νέα έθνη εξακολουθούν με τις αλήθειες και τους μύθους τους να γοητεύουν και να κινητοποιούν τους ανθρώπους τους.

Οι μεγάλες αλλαγές του αιώνα μας μπορούν να φανούν σαν συμφορά ή σαν ευλογία, ανάλογα με το πού βρίσκεται κανείς μέσα στην Ευρώπη. Πρόκειται για αλλαγές που θα καθορίσουν, όπως έχει γίνει και στο παρελθόν, όχι απλώς την εξέλιξη, αλλά ακόμα και την επιβίωση, την ίδια την ύπαρξη, κάποιων εθνών. Μπορεί να φαίνεται αντιφατικό αλλά, όσο πιο μικρή είναι μια χώρα, τόσο σοβαρότερη προετοιμασία χρειάζεται για να μπορέσει να επιβιώσει και να προσφέρει ευημερία και δικαιοσύνη στους πολίτες της. Εδώ λοιπόν, στη «γειτονιά» μας, αυτή η «μικρή η μέγιστη» Ευρώπη είναι ασπίδα και μοχλός για το μέλλον μας. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι πολιτικές της Ευρώπης, έχουν μέγιστη σημασία για την επιβίωση στο νέο ανταγωνιστικό γεωπολιτικό περιβάλλον για όλους: τόσο για τη Γερμανία όσο και για τη Μάλτα. Αναγνωρίζοντας το δεδομένο ότι κάθε χώρα της ΕΕ έχει τη δική της ισχυρή ταυτότητα και τα δικά της συμφέροντα, πιστεύω πως παραμένει λοιπόν σταθερή πρόκληση η ενσωμάτωση του εθνικού συμφέροντος στο ευρωπαϊκό, και το αντίστροφο.

Η ΕΕ είναι ένα μοναδικό πείραμα στην ανθρώπινη ιστορία, στο πλαίσιο του οποίου οι χώρες διατηρούν τη γλώσσα, την εθνική ταυτότητα και την κουλτούρα τους, ενώ ταυτόχρονα, μέσα από την οικονομική και θεσμική

συνεργασία τους, επιδιώκονται η ώσμωση, η αλληλοκατανόηση και φυσικά η αλληλεπίδραση. Μέσα από τη θεσμική (ατελή, είναι αλήθεια) συνεργασία και συναπόφαση δημιουργείται ένας ισχυρός παγκόσμιος κολοσσός, που ανταγωνίζεται τους άλλους και προστατεύει τα μέλη του.

* * *

ΤΟ ΠΟΥΛΙ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΡΕΙΔΙ: ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΑΙ ΚΛΕΙΣΤΗ ΧΩΡΑ

Οι χώρες μπορούν να είναι ανοιχτές με ειλικρίνεια στις πολυπλευρες συνεργασίες που απαιτεί ο 21ος αιώνας, διατηρώντας ταυτόχρονα τη φυσιογνωμία τους και τον χαρακτήρα τους;

Μια χώρα με ισχυρή εθνική αυτοπεποίθηση είναι κατά κανόνα εξωστρεφής και ανοιχτή σε ρεύματα, ιδέες, συμμετοχή, συνεργασίες και αλλαγές. Η αντιπαράθεση ανοικτού-κλειστού θέτει κατά την άποψή μου τη νέα διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις πολιτικές φιλοσοφίες και ιδεολογίες που θα αναδυθούν από την 4η ΒΕ και τις τρέχουσες γεωπολιτικές μετατοπίσεις.

Από τη μία, υπάρχουν χώρες που έχουν ανοίξει το οικονομικό τους σύστημα, αλλά έχουν κρατήσει κλειστό το πολιτικό, όπως η Κίνα, αλλά και η Σιγκαπούρη. Από την άλλη, υπάρχουν χώρες με συνολικά ανοιχτές κοινωνίες, ανοιχτές οικονομίες και ανοιχτές στα νέα ρεύματα: όπως η πλειοψηφία των χωρών της ΕΕ και ο Καναδάς. Και βέβαια υπάρχουν και χώρες με κλειστά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά συστήματα, όπως η Ρωσία.

Ένα κλασικό παράδειγμα της διαφοράς ανοικτού-κλειστού, και της σημασίας της, είναι αυτό της Εσθονίας και της Λευκορωσίας. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, και οι δύο χώρες βρέθηκαν στην ίδια αφετηρία. Σήμερα, όμως, δεν υπάρχει σύγκριση ανάμεσα στη δυναμική και την προοπτική των δύο χωρών, ούτε στην ατομική ευημερία των πολιτών τους.

Για να έρθω στη δική μας πραγματικότητα, η Ελλάδα έχει ένα κλειστό εκπαιδευτικό σύστημα και μια σχετικά κλειστή οικονομία, αφού και στις δύο περιπτώσεις τα κλειδιά ανήκουν στο κράτος. Στην ουσία, η σύγκρουση των πολιτικών δυνάμεων διεξάγεται σε αυτό το πεδίο του ανοικτού-κλειστού: πουλί ή στρείδι, με τη διαφορά ότι εδώ το στρείδι δεν κρύβει κανένα μαργαριτάρι. Το «κλείσιμο», η εσωστρέφεια χωρών, κοινωνιών και ατόμων λόγω της πανδημίας, θα αφήσει το αρνητικό αποτύπωμά του και τις συνέπειές του. Το μέλλον ανήκει σε αυτούς που ανοίγονται στα πέλαγα. Με προετοιμασία και στόχευση, αλλά και με ανοικτά μυαλά, θεσμούς και συστήματα.

* * *

ΕΕ: ΑΥΤΟΙ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΝ ΚΑΙ ΜΠΟΡΟΥΝ ΔΙΠΛΑ
ΣΕ ΑΥΤΟΥΣ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΝ ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ

Στις συμμαχίες δεν ισχύει άραγε πάντα αυτό που λέει ο Μακιαβέλλι στον Ηγεμόνα: «ένα έθνος πρέπει να είναι εξοπλισμένο σωστά και να κάνει τις σωστές συμμαχίες»;

Η 4η ΒΕ αλλάζει μέρα με τη μέρα την έννοια των όπλων, του στρατού, και συνολικά τα χαρακτηριστικά του πολέμου. Η τεχνητή νοημοσύνη και η ψηφιακή συνεργασία των επιστημόνων, για το εμβόλιο εναντίον του κορονοϊού, στο cloud, άλλαξε τη φύση της έρευνας και την ταχύτητα των αποτελεσμάτων της. Βλέπουμε λοιπόν ότι μια χώρα οφείλει να είναι «ανοιχτή» τόσο στις συμμαχίες όσο και στις νέες τεχνολογίες.

Στο πλαίσιο αυτό, ο κυβερνοπόλεμος και η κυβερνοασφάλεια, τα ρομπότ και η τεχνητή νοημοσύνη είναι οι νέες μεγάλες προκλήσεις της εποχής, το νέο πεδίο μάχης. Αξίζει εδώ να δούμε το παράδειγμα της Νότιας Κορέας, μιας χώρας με έκταση ίση περίπου με τα δύο τρίτα της Ελλάδας, πενήντα εκατομμύρια πληθυσμό και καυτή γεωγραφική θέση, αντίστοιχη με τη δική μας. Η Νότια Κορέα έχει θέσει λοιπόν ως στόχο το 2022 το 25% των στρατιωτών της να είναι ρομπότ. Πάνω σ' αυτόν τον στόχο δουλεύουν πανεπιστήμια και εταιρείες, δημιουργώντας θέσεις εργασίας υψηλών προσόντων και παρουσιάζοντας συνεχώς νέες καινοτομίες.

Οπότε αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο εξοπλισμός τον 21ο αιώνα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η τεχνολογική δύναμη μιας χώρας, ακόμα και αν συγκαταλέγεται στις θεωρούμενες μικρές, παίζει τεράστιο ρόλο στην άμυνά της.

Σε ό,τι αφορά τώρα τις συμμαχίες, η ιστορία της ίδιας της Ελλάδας μάς δείχνει τον δρόμο. Στον αγώνα του 1821, όπως και στους Βαλκανικούς και Παγκόσμιους Πολέμους, οι Έλληνες απέδειξαν τη σημασία των συμμαχιών και της επιλογής χρήσιμων συνασπισμών. Σήμερα,

κατ' αναλογία, οφείλουμε να διαφυλάξουμε ως κόρην οφθαλμού τη συμμετοχή μας στην ΕΕ, αλλάζοντας όμως τον ρόλο μας μέσα σε αυτήν. Αυτή τη στιγμή αποτελούμε ακόμη «αντικείμενο» αποφάσεων και ανήκει στη σημερινή γενιά το καθήκον να αναπτύξει και να αξιοποιήσει η Ελλάδα τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, ώστε να μεταβληθεί σε «υποκείμενο» των πολιτικών, σε μια χώρα που ασκεί επιρροή και γίνεται σεβαστή στο πλαίσιο αυτό.

Αξίζει να δούμε εδώ το παράδειγμα της Ολλανδίας. Πρόκειται για μια μικρή χώρα με ισχυρούς θεσμούς, πολύ υψηλού επιπέδου πανεπιστήμια, εξαγωγική οικονομία και προτεσταντική κουλτούρα, όλα στοιχεία που της έχουν επιτρέψει να διεκδικεί σήμερα τον ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας στην ΕΕ μετά το Brexit (και να «αναγκάζεται», τρόπον τινά, να γίνει διάδοχος μιας τεράστιας εμπορικής αυτοκρατορίας).

Μια ΕΕ δύο ταχυτήτων θα είναι ένα βήμα προς τη διάλυσή της ή ένα δίκαιο και σωστό βήμα προς μια καλύτερη Ένωση;

Το δίκαιο και το σωστό έχουν πολλές αναγνώσεις, ανάλογα με την οπτική γωνία εντός της Ευρώπης, γεωγραφικά και πολιτικά, από την οποία εξετάζει κανείς το ζήτημα. Το βέβαιο είναι ότι η ΕΕ των 27 δεν μπορεί να συνεχίσει με τη σημερινή, εξαιρετικά αργή ταχύτητά της. Το ευρωπαϊκό όχημα σταματά κάθε λίγο και λιγάκι, όχι πάντοτε εξαιτίας των διαφορετικών δυνατοτήτων των μελών της Ένωσης, αλλά συχνότερα εξαιτίας της ερμηνείας του εθνικού συμφέροντος από ηγέτες με αντιευρωπαϊκή αντίληψη και στενούς ορίζοντες – από

ηγέτες-στρείδια, που θέλουν να κλείσουν σύνορα και ιδέες. Στην πραγματικότητα, υπάρχει ανάγκη συντονισμού της ταχύτητας και του βηματισμού των μελών, ανάγκη δηλαδή μεγαλύτερης ενοποίησης της ΕΕ, στους τομείς της συμβατικής και ψηφιακής οικονομίας, της κλιματικής αλλαγής, της εξωτερικής πολιτικής και άμυνας, της μεταναστευτικής πολιτικής και, όπως αποκάλυψε η ζωή προσφάτως, στις πολιτικές δημόσιας υγείας.

Οι απόψεις του προέδρου Μακρόν και των δυνάμεων του Νέου Κέντρου, των Πράσινων και των Φιλελεύθερων, ορίζουν συγκρατημένα και ρεαλιστικά τα βήματα που πρέπει να γίνουν. Δεν αφορούν απλώς τον πολιτικό προσανατολισμό της ΕΕ, αλλά την ίδια την επιβίωσή της. Εάν δεν επιτύχουμε γρήγορα όλοι οι λαοί τις θεσμικές αλλαγές που απαιτούνται, εκτιμώ ότι η ΕΕ θα πρέπει να προχωρήσει με «αυτούς που θέλουν και μπορούν», παρέχοντας απλώς βοήθεια σε «αυτούς που θέλουν αλλά δεν μπορούν».